

ANTIKVARISK MEDVERKAN 2021

Charlotte Skeppstedt

ÅKRABERGS GÅRD

Renovering av verandan

Hallands län, Varbergs kommun, Värö socken, Värö-Åkraberg 3:1

RAPPORT KULTURMILJÖ HALLAND 2021:57



KULTURMILJÖ
HALLAND

STIFTELSEN HALLANDS LÄNSMUSEER



Stiftelsen Hallands Läns museer, Kulturmiljö Halland.

Uppdragsverksamheten, Halmstad 2021.

Antikvarisk medverkan 2021.

Bild framsida: Åkrabergs gård efter renovering av verandan.

Foto: Charlotte Skeppstedt. (Foto nr: 2021-52).

Grafisk form: Anders Andersson.

Layout: Charlotte Skeppstedt.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet.

Diarienummer: 2020-83.

INNEHÅLL

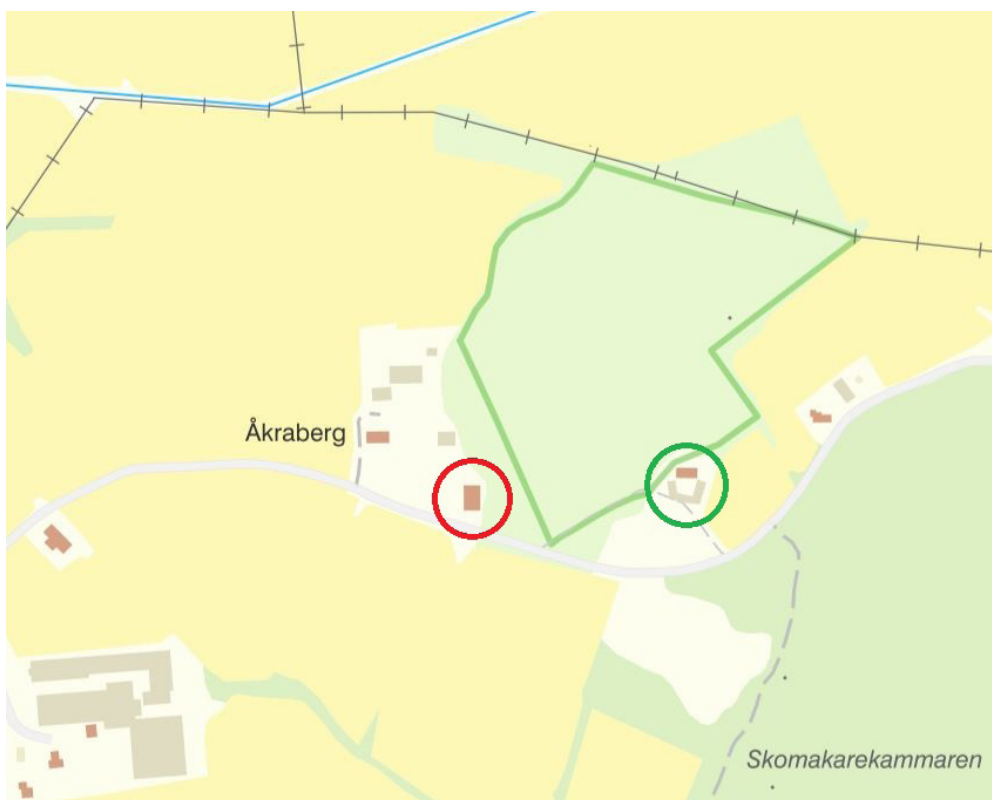
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	5
INLEDNING	7
HISTORIK OCH BESKRIVNING	7
BAKGRUND TILL ÅTGÄRDERNA	8
UTFÖRDA ÅTGÄRDER	10
ANTIKNVARISK KOMMENTAR	19
KÄLLOR OCH LITTERATUR	20
Arkiv	20
Tryckta källor	20
NEGATIV	20
Rapporter från Kulturmiljö Halland 2020-2021	21

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

- Objekt: Åkrabergs gård, Värö-Åkraberg 3:1.
- Kulturhistorisk status: Byggnadsminne sedan 2016 enligt 3 kap 1 § kulturmiljölagen (1988:950).
- Länsstyrelsens dnr: 434-2077-2020.
- Bidragsmottagare och beställare: Åkrabergs gård c/o Olof Hjortsjö. Kontaktperson Åkrabergs styrelse: Sara Johansson.
- Entreprenörer och hantverkare: Huvudentreprenör/snickare: Tor Anjar. Måleri: Mirjam Korn. Plåtslageri: Åkersta Plåt & Vent AB.
- Antikvarisk medverkan: Charlotte Skeppstedt.
- Renoveringsperiod: Augusti 2020 - september 2021.
- Fältbesök: Under hösten 2020: startmöte 10/8, besök 20/10 och 6/11. Under 2021: besök 28/5 och slutfotografering 28/9.



Huvudbyggnaden på Åkrabergs gård innan renoveringen av verandan.



Åkrabergs gård med huvudbyggnaden med den nu renoverade verandan inringad i rött. Strax öster om ligger Åkrabergs ladugård inringad i grönt. Ur Varbergs kommuns kommunkarta.

INLEDNING

Länsstyrelsen beviljade under 2020-2021 bidrag för renovering av verandan på byggnadsminnet Åkrabergs gård, Värö-Åkraberg 3:1, vid Väröbacka. Åtgärdsförslaget togs fram av Tor Anjar, Tor Anjar Bygghantverk. Renoveringsåtgärderna är i enlighet med Vård- och underhållsplanen från 2019, Kulturmiljö Halland. Bidraget har givits med stöd av förordningen om förvaltning av värdefulla kulturmiljöer (SFS 2010:1121) och förutsätter att arbetena sker under medverkan av antikvarisk expert.

Som antikvarisk expert har fastighetsägaren utsett Charlotte Skeppstedt, Kulturmiljö Halland. Enligt länsstyrelsens beslut ska den antikvariska experten följa och dokumentera arbetena i en slutrapport.

HISTORIK OCH BESKRIVNING

På västra sidan av den ekbevuxna bergsryggen Åkraberg, väster om Väröbacka i Värö socken i Varbergs kommun, ligger Åkrabergs gård, Värö-Åkraberg 3:1. Gården består av mangårdsbyggnad, en före detta arrendebostad från 1870-talet, lusthus, och tillhörande ekonomibyggnader. Åkrabergs gård har varit släktgård sedan 1600-talet och nuvarande mangårdsbyggnad uppfördes ca 1870. Namnet Åkraberg kommer av att byn ligger vid ett berg omgivet av åkrar. Bergryggen Åkraberg ingår i Åkrabergs naturreservat. Landskapet omkring Åkraberg visar på en övergång mellan slätt- och skogsbygd. I väst utbreder sig slättbygden med öppna odlingsmarker och österut tar den mer kuperade skogsbygden vid.

Intill Åkrabergs gård ligger Hallands första byggnadsminne, Åkrabergs ladugård, en U-formad ladugårdslänga i skiftesverk från 1700-talet. Ladugården kan skönjas på gamla kartor, längs med vägen strax öster om gården Åkraberg. Gårdsstrukturen förändrades gradvis efter laga skifte och är på kartor från 1920 oigenkännlig från dess utseende vid tiden för laga skiftet. Samtliga av gårdens byggnader förefaller ha rivits eller flyttats, inklusive mangårdsbyggnaden som enligt uppgift ska ha varit en hallandslänga. Själva gårdens placering verkar också ha justerats ett par hundra meter åt nordväst.

Mellan 1920 och idag är förändringarna dock relativt få, det enda uppenbara är att längan och ytterligare en mindre byggnad, belägen strax intill mangårdsbyggnaden, är borta.

Mangårdsbyggnaden på Åkraberg är en salsbyggnad i ett och ett halvt plan på dubbel rumsbredd, uppförd cirka 1870. När det gäller Åkrabergs arkitektoniska utformning är det tydligt att inspiration hämtats från de planschverk av Charles Emil Löfvenskiöld som kom under mitten av 1800-talet. En tillbyggnad skedde 1904. Taket är ett flackt sadeltak belagt med rött tvåkupigt taktegel och har en takkupa mot väster. Fasaden är klädd med liggande hyvlad panel i en ljus bruten vit kulör med grönmålade snickerier. Fönstren är spröjsade korspostfönster med profilhyvlade foder.

Mot väster finns den nu renoverade öppna verandan med plåttäckt tak, som bärs upp av pilastrar med kapitäl och med lövsågsformade balustrar i verandaräcket. Verandan står på höga stenpelare och utrymmet under verandan döljs av spaljeer. Framför öppningen i väster finns en bred trätappa.

Mangårdsbyggnaden omges av en parkliknande trädgård med gamla träd, varav några är hamlade, och öppna gräsytor. Trädgården omges av vällagda stenmurar. Söder om gården leder en allé förbi. Jordbruk bedrevs på gården fram till 1978. Efter nedläggningen har den öppna jorden arrenderats ut.



Släktfoto framför verandan från slutet av 1940-talet. Ur byggnadsminnesutredningen. Fotograf okänd, från informant Hans Hjortsjö.

BAKGRUND TILL ÅTGÄRD

Verandan med sina figursågade snickerier är en viktig del av byggnadens arkitektoniska uttryck. Skicket på verandan började bli dåligt. Det fanns synliga rötskador, bland annat på stolparna och på listverket runt golvet och färgen flagnade. Flera av de figursågade spjälorna var skadade. Plåttaket var i dåligt skick och det fanns synliga skador i framkanten på takbotten/undertaket av pälspontpanel.



Den högra främre stolpen hade en stor rötskada nedtill.



I framkanten på verandataket syntes skador. Det fanns läckage i taket.



Den inre figursågade spjälan i räcket saknades.





Till vänster och nedan:
Verandaräcket var i behov av ommålning. På den vänstra sidan fanns skador på de figursågade spjälorna. På den högra sidan hade den profilsågade kraftiga listen i nederkanten på verandan bytts till en slät bräda. På vänstra sidan hade listen rötskador.



Stuprören har skarprörs-vinklar. På äldre fotografier och på en del av fotografierna i byggnadsminnesutredningen ansluter stuprören längs ut på hängrännan och inte en bit in. Troligen ändrades detta medan byggnadsminnesutredningen pågick.

Takfoten hade rötskador i framkanten och i taket fanns breda springor där spanten nästan gått isär.



UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Under hösten 2021 skrapades färgskikten ner på verandan, förutom i innertaket. Färgskikten togs ner med färgborttagningsmedel, för att binda de färgskikt som innehöll höga halter av bly. All nedskrapad färg samlades in.

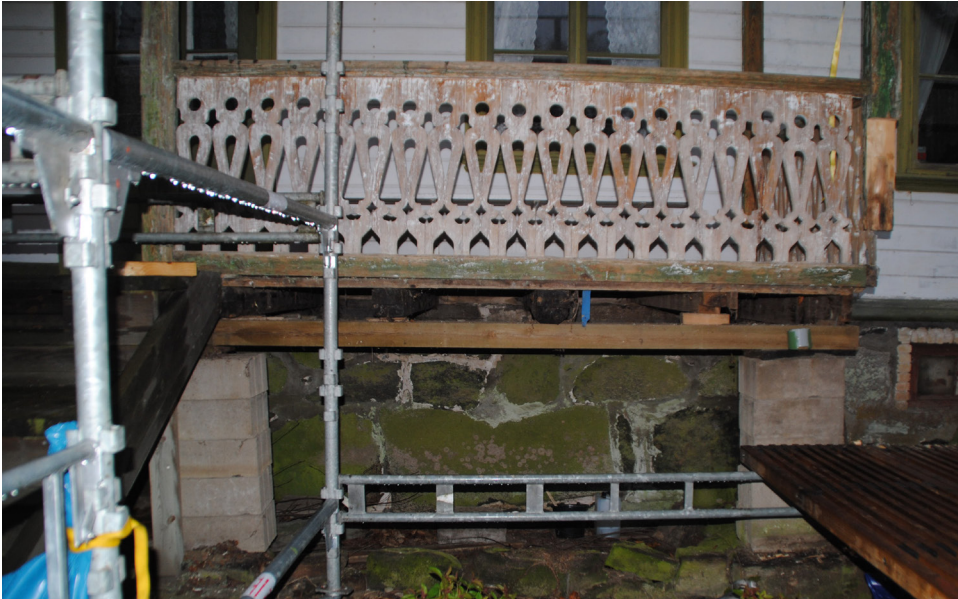
Rötskador i den nedre delen av verandan åtgärdades. De två främre yttre stolparna lagdes i nedtill genom att stolparna skarvades i med nytt trä. I de främre yttre hörnen monterades nya stolpar mot marken. Listverket runt verandans nederkant renoverades. Här fanns mycket rötskador. Den yttre profilerade listen hade på högra sidan av verandan vid tidigare tillfälle bytts till en enkel bräda. Ny list med samma profil som den ursprungliga tillverkades och monterades. Verandans figursågade räcke sågs över. Längs in på vänstra sidan byttes en figursågad spjäl helt och på framsidan reparades några och nya bitar har fälldes in. Hela verandan drogs ihop någon då konstruktionen hade gått isär och springor uppstått. Spaljeerna som täcker nederdelen av verandan nytillverkades, med utseende som de befintliga, och målades i en grå kulör med linoljefärg.



Den högra stolpen håller på att renoveras. Den kapades en bit upp för att kunna skarvas i halft i halft med en ny nedre del.



Listverket som gick runt nederdelen av verandan var rötskadat eller hade bytts ut mot en enkel bräda, troligen pga av tidigare rötskador. Hela listverket togs bort för byte mot nytillverkade lister.



Det beslöts att den uppstagning som tidigare gjorts av verandan med betongblock och en längsgående bjälke skulle vara kvar.



Tidigare lagningar på stolparna vid trappan behövs.



Färgen på verandan skarpades ner med hjälp av färgborttagningsmedel för att binda den stora mängd bly som visade sig finnas i de äldre färglagren.

Vid nedskarpningen visade sig att det fanns många gröna och vita färglager på verandan, men att de äldsta färglagren varit i rött och gult och sedan i två bruna nyanser. Vid renoveringen skulle inte verandans kulörer ändras, så dessa fynd av äldre färgsättning har endast noterats.



Nyttillverkade figursågade spjälor för ilagning där det saknades eller fanns skadade spjälor.



Verandans vänstra gavel. Ny spjälå har monterats innerst på räcket. Den yttre stolpen har lagats i nedtill och nytt listverk i höjd med verandagolvet har monterats. Under verandagolv har den yttre stolpen samt regler för montering av spjälverket bytts ut.



Högra sidan av verandan. Den yttre stolpen har lagats i nedtill. Nytt listverk har monterats och under verandagolv har stolpar mot marken bytts.



De yttre stolparna har lagats i halv i halvt. Lagningen är så väl utförd att den knappt syns.

Det befintliga plåttaket samt hängränna och stuprör revs. Undertaket visade sig ha rötskador och dålig spont. Skadorna blev tydliga när taket öppnades uppifrån. En takbjälke hade stora rötskador uppifrån och två hade rötskador på ovansidan närmst taktassen. Undertak och de tre skadade takstolarna revs. En ny takstol tillverkades och de två med mindre skador lagades i med nytt trä. Eftersom det befintliga pärlsponttaket var så pass skadat och dessutom målat med samma blyhaltiga färg som resten av verandan tillverkades nya brädor med de gamla som förebild. Den nytillverkade och de två reparerade takstolarna monterades och det nya pärlspontbrädorna spikades på takstolarna. Pärlsponttaket täcktes med takpapp innan det nya skivtäckta taket av zinkplåt monterades. Ny hängränna och nya stuprör med skarpa vinklar monterades. Stuprören vinklades utåt mot änden på hängrännan och försågs med en liten vattkupa. Stuprören har monterats med likadana konformade svepfästen som de befintliga hade. De har anslutits i mark till dräneringsrör.



En av takbjälkarna var så rötskadad att den inte gick att spara. Två hade mindre skador som gick att laga.



En av bjälkarna i taket var så rötskadad att den har fått bytas helt. När plåttak och papp revs visade sig att pärlspontpanelen i taket hade större rötskador än vad som var synligt underifrån och därför togs beslut att riva hela det befintliga taket och ersätta det med nytt med samma mått som det gamla.



De två takbjälkar som hade mindre rötskador gick att laga i med nytt virke.

Verandan målades med linoljefärg från Wibos Färg AB i fyra kulör, en ljus brun vit kulör och två gröna på pelare och räcken samt en ljus grå i taket. Färgerna har tagits fram och anpassats till byggnadens övriga kulörer. Byggnaden har lite olika gröna kulörer och därför har en avvägning fått göras. Kulörerna har främst anpassats till de som finns på den fasad som verandan är byggt på och på hur de troligen har sett ut i original, de är nu lite vittrade och blekta. De två gröna kulörerna är 5763-C och 5767-C (Pantones färgkarta) och den vita är Wibos standard grön umbra 1:5 och den grå 20-192 Wibos egen kulörbeteckning,



Verandan och byggnaden i övrigt har ett antal olika gröna kulörer, alla lite åldrade och blekta. Det finns i huvudsak en mörkare och en ljusare grön kulör. Det fick därför göras en avvägning mot de befintliga kulörerna vid framtagning av verandans färgsättning. Kulörer som fungerar mot de gröna kulörer som finns på byggnadens västra sida.





Verandan efter renovering.



Verandataket har bytts ut. Verandan har målats i fyra kulörer, två gröna, en bruten vit och en ljus grå.



Verandans vänstra sida efter renovering. Listverket i golvnivå var rötskadat och har bytts till nytillverkade lika befintliga. Spjälverket runt hela verandans nederdel är nytillverkat. Det gamla hade rötskador och var målat i en modern färgtyp, som skulle vara väldigt svår att få bort.

Verandans högra sida efter renovering. Listverket i golvnivå har återställts. Det var tidigare borttaget, troligen pga att det varit rötskadat.



Den högra främre stolpen efter lagning och målning. Lagningen är så väl utförd att den knappt går att se.

De nya stuprören har fått samma typ av konformiga svepfästen som tidigare.

Verandans vänstra sida efter renovering. Den innersta spjälan saknades innan renoveringen och har ersatts med en ny.



Verandan inifrån efter renoveringen. Den främre golvbrädan var skadad och har bytts ut mot en ny.

Verandans konstruktion hade gått isär lite och bl a fanns glipor mellan räcke och stolpar. Under renoveringen drogs konstruktionen ihop med hjälp av spännband så att gliporna gick ihop.





Verandataket efter byte av pärlspontpanel och målning med linolfärg i en bruten vit kulör.



Verandan har fått en nytt plåttak, ett skivtäckt tak i zinkplåt. Även hänggränna och stuprör har bytts.



Den nya hängrännen och stuprör med skarprörsvinklar och en liten vattkopp. Innan renoveringen satt stupröret anslutna en bit in på hängrännen, i linje med stolpen. På äldre fotografier och på en del av de fotografier som finns i byggnadsminnesutredningen sitter stupröret som det gör idag. Troligen ändrades stuprören under byggnadsutredningens gång. Även stuprören på själva huset ändrades. Utsmyckningen på vattkupan i form av en krona är ett nytillskott och en avvikelse mot tidigare och ursprungligt utseende. De fungerar dock stilmässigt med byggnadens arkitektur.

ANTIKVARISK KOMMENTAR

Arbetena är väl utförda, i enlighet med de antikvariska riktlinjerna. Stor hänsyn har tagits till byggnadens kulturhistoriska värde, där patina och autenticitet har varit centrala kriterier för valt tillvägagångssätt. Originalmaterial har sparats så långt som möjligt. Nytilfskott har utförts med samma material och metod. En mindre avvikelser från tidigare och ursprungligt utseende har gjorts, och det är utformningen på vattkuporna till stuprören som fått dekor i form av kronor, se foto på föregående sida. Stilmässigt fungerar de med byggnadens arkitektur.

Vid renoveringens start visade det sig att färgen på verandan innehöll mycket höga halter av bly, vilket gjorde att arbetet krävde ändrad arbetsmetod för att inte riskera hälsan på de som arbetar med verandan och för att inte sprida bly i naturen. Istället för att enbart skrapa ner löst sittande färglager har färgborttagningsmedel använts som hjälpte till att binda färgen som skrapades ner, vilket gjorde att det dammade mindre och färgresterna var lättare att samla ihop. Verandan har dock inte behövt skrapas helt ren från gamla färglager. Den ursprungliga färglagren satt så hårt att de delvis finns kvar under de nuvarande. Under renoveringen konstaterades att verandans färgsättning från början varit i rött och gult, sedan i två bruna nyanser för att sedan ha haft en färgsättning i olika gröna och vita kulörer. Mirjam Kron kommer att skriva en dokumentation från färgundersökningen av verandan.

Spaljeerna som döljer utrymmet under verandan har nytillverkats. De var målade med en modern färgtyp som

var svår att få bort från alla smala lister och hade dessutom en del rötskador. Det bedömdes som en orimlig åtgärd att skrapa och reparera de gamla. Istället nytillverkades spaljeererna och målades med linoljefärg. Kulören ändrades från rödbrunt till en grå kulör som harmonierar med byggnadens grund. Enligt muntligt uppgift har de längre tillbaka varit grå eller grågröna.

Pärilspontpanelen, som utgör innertak/takbotten på verandan, visade sig ha stora skador som syntes först när plåttaket revs. Beslut togs därför att byta ut det mot ett nytt lika det befintliga. Dessutom var även innertaket målat med blyhalig färg. Det befintliga innertaket hade varit målat i vita till ljusgrå kulörer.

Det befintliga plåttaket, som var av en modernare modell som inte var ursprunglig, hade skador och läckte. Taket lades om med ett falsat plåttak av zinkplåt. Falsat plåttak finns på flera mindre takfall på byggnaden. Även stuprören och hängrännan har bytts ut. Innan renoveringen anslöts stuprören till hängrännan en bit från hörnen. De var monterade i linje med verandans yttre stolpar. Nu har de vinklats ut till änden på hängrännan. Tidigare har stuprören varit vinklade så att de anslutit längs ut på hängrännan. Detta ändrades någon gång vid tiden för byggnadsminnesutredningen, då det i utredningen finns fotografier på båda lösningarna. På äldre fotografier är de vinklade ut till hörnen på hängrännan. Tak och stuprör är nu ommålade. Först om något år bör man ta ställning till om de ska målas eller vara ommålade. Ytan på plåten lämpar sig bäst för målning om den har fått åldras något år.



KÄLLOR OCH LITTERATUR

Arkiv

Kulturmiljö Halland, Bastionsgatan 3 i Halmstad

Tryckta källor

Åkrabergs gård, Byggnadsminnesutredning, Länsstyrelsens meddelande 2016:6

Åkrabergs gård, Vård- och underhållsplan, Kulturmiljö Halland Rapport 2019:27

NEGATIV

Filer till fotodokumentationen utförd vid antikvarisk medverkan vid byggnadsvårdsåtgärder på Åkrabergs gård, film nr 2021-52, förvaras i arkivet Kulturmiljö Halland, Tollsgatan 7 i Halmstad. Fotografierna är tagna av Charlotte Skeppstedt.

RAPPORTER FRÅN KULTURMILJÖ HALLAND 2020-2021

- 2021:1 Tjärby grustäkt, Arkeologisk utredning
2021:2 Båtsmans, del av Lahall 2:13, flytt av byggnad
2021:3 Skummeslövs kyrka, utvändig renovering
2021:4 Sankta Gertruds kapell, utvändig renovering
2021:5 Broktorp 4, Antikvarisk förundersökning
2021:6 Brovakten 4, Antikvarisk förundersökning
2021:7 Landeryds godsmagasin -renovering av tak och syll
2021:8 Brons- och järnålder vid Holms kyrka, Holm 2:3, Arkeologisk undersökning
2021:9 Hotell Mårtensson, Gillestugan 1, Skyltning mm. Antikvarisk förundersökning
2021:10 Bocken 18 och Bocken 20. Förslag till planbestämmelser för kulturvärden.
2021:11 Kemisten 5, Antikvariskt utlåtande.
2021:12 Råmebo hembygdsgård. Vård- och underhållsplan
2021:13 Befästningsrester i Norre Katts park. Arkeologisk schaktningsövervakning.
2021:14 Öringe fiber, Getinge sn, fast. Öringe 1:5, Arkeologisk schaktningsövervakning.
2021:15 Hotell Mårtensson, Takkupor, rev förslag. Konsekvensbeskrivning
2021:16 Busskur Stora Torg, Arkeologisk undersökning (schaktningsövervakning)
2021:17 Inför ny vatten- och elledning. Falkenberg. Arkeologisk schaktningsövervakning.
2021:18 Frillesås-Rya 3:77. Kungsbacka kn. Arkeologisk förundersökning
2021:19 Valhalla 5, antikvariskt utlåtande
2021:20 Försörjningshemmet 18, antikvariskt utlåtande
2021:21 Påarps gravfält, Trönninge sn, Halmstads kn, Arkeologisk schaktningsövervakning
2021:22 Marbäck, Halmstad, Snöstorps sn. Arkeologisk utredning
2021:23 Fibernekläggning vid treuddar, en stensättning och en boplatz i Bexets stugby, Trönninge sn, Halmstad. Arkeologisk schaktningsövervakning
2021:24 Kv. Postmästaren, Esplanadparken och Norra Vallgatan - kulturmiljöutredning
2021:25 Spannarps kyrka, Styrssystem - antikvarisk medverkan
2021:26 Sibbarps kyrka, Styrssystem - antikvarisk medverkan
2021:27 Tvååkers kyrka, Styrssystem - antikvarisk medverkan
2021:28 Dagsås kyrka, Styrssystem - antikvarisk medverkan
2021:29 Flickskolan 6, Varberg, antikvarisk förundersökning
2021:30 Gästgivaren 10, Varberg, antikvarisk förundersökning
2021:31 Societetshuset i Varberg, antikvarisk medverkan
2021:32 Alfshögs kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan
2021:33 Askome kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan
2021:34 Vessige kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan
2021:35 Lyngåkra 6:8, Rivningsdokumentation
2021:36 Gamlestugan i Morup, Morup 27:1, antikvarisk medverkan
2021:37 Hågareds gård, fönsterbyte, antikvarisk medverkan
2021:38 Köinge kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan
2021:39 Okome kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan
2021:40 Svartrå kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan
2021:41 Tjärby kyrka, konstglasfönster, antikvarisk medverkan
2021:42 Tjärby kyrka, invändig renovering, antikvarisk medverkan
2021:43 Varbergs idrottshall, antikvarisk förundersökning
2021:44 Dagsås kyrka, exteriör renovering
2021:45 Kirsten Munks hus, Byte av butiksfönster, antikvarisk medverkan
2021:46 Flundran 5, Inredning av vind, Antikvarisk förundersökning
2021:47 Västra bageriet, Svärdet 6, Antikvarisk förundersökning
2021:48 Skummeslöv 4:2, 5:13 och 30:10 10, Arkeologisk utredning, Skummeslövs socken, Laholms kn
2021:49 Fornlämningar vid Stafsingevägen, Stafsinge sn, Arkeologisk efterundersökning 2021
2021:50 Staffens, Olofsbo hembygdsgård, halmtak, antikvarisk medverkan
2021:51 Mjellby konstmuseum, antikvariskt utlåtande inför om- och tillbyggnad
2021:52 Vessinge sandhedar, Veinge sn. Arkeologisk. utredning
2021:53 Hanhals övre kyrkogård, Kulturhistorisk bevarandeplan
2021:54 Hanhals nedre kyrkogård, Kulturhistorisk bevarandeplan
2021:55 Spannarps kyrka, utvändig renovering, antikvarisk medverkan
2021:56 Fjällaregården 2:22, Dokumentation av ekonomibyggnad
2021:57 Åkrabergs gård, renovering av verandan, antikvarisk medverkan



KULTURMILJÖ
HALLAND

POSTADRESS: TOLLSGATAN 7 | 302 32 HALMSTAD | TEL: 035-19 26 00

E-POST: KANSLI@KULTURMILJOHALLAND.SE | HEMSIDA: WWW.KULTURMILJOHALLAND.SE